

NARKOTINIŲ MEDŽIAGŲ IR SU JOMIS SUSIJUSIŲ NUSIKALTIMŲ TYRIMO TARPUKARIO LIETUVOJE BENDROJI CHARAKTERISTIKA

Eglė Latauskienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 11, 71 45 28
Elektroninis paštas krk@ltu. lt

Pateikta 2000 m. lapkričio 20 d.

Parengta spausdinti 2000 m. lapkričio 24 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto mokslo prorektorius doc. dr. E. Kurapka ir šio Universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas prof. E. Palskys

S a n t r a u k a

„Narkotikai žudo pasaulį“ – su šiuo teiginiu sutinka didžioji visuomenės dalis. Šis teiginys vartojamas ne tik paskutiniaisiais šio amžiaus dešimtmečiais, bet vartotas ir XX a. pradžioje, kai buvo pastebėtas ne tik gydomasis narkotinių medžiagų poveikis, bet ir piktnaudžiavimo jomis padariniai.

Šiame straipsnyje atskleista nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis (svaigiaisiais vaistais), tarptautinė padėtis, atskleidimo ir tyrimo ypatumai tarpukario Lietuvoje.

Supažindinama su tarptautiniais dokumentais, atspindinčiais tuometinę valstybių kovą su šios rūšies nusikaltimais, kuriuos Lietuva buvo pasirašiusi ir ratifikavusi, vadinasi, ir buvo pasiryžusi vykdyti.

Pagrindinis nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, padarymo būdas tarpukario Lietuvoje buvo kontrabanda. Straipsnyje pateikiama trumpa narkotinių medžiagų charakteristika, apžvelgiami narkotinių medžiagų nelegalaus gabenimo ir slėpimo būdai, aptariama tuometinės Lietuvos teisėsaugos ir kitų veiklos sričių institucijų veikla atskleidžiant, tiriant ir užkardant nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis.

XX a. pabaigoje visos pasaulio valstybės vienijasi, telkiasi ir ryžtingai stoja į kovą su narkotikų verslo voratinkliu, kuris išsiplėtė po visas šalis ir neša žmonijai tik nelaimės.

Lietuva neliko nuošalyje. Pastarųjų metų nusikalstamumo, susijusio su neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta, statistikos rodikliai yra grėsmingi (tokių nusikaltimų užregistruota: 1995 m. – 395, 1999 m. – 696, o per 2000 m. 10 mėn. – jau 735) [1]. Teisėsaugos įstaigų tarnybos ir pareigūnai kaip įmanydami stengiasi tokiems nusikaltimams užkirsti kelią, o padarytus – išaiškinti. Deja, kasmet daugėja į teisėsaugos akiratį patenkančių neteisėta narkotinių medžiagų apyvarta užsiimančių asmenų. Kartu daugėja nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis¹ skaičius bei pavojus visuomenei.

Prieš pradėdant mokslinius šios temos tyrimus, prieš aptariant dabartinės padėties analizę ir ateities perspektyvas bei metodinių rekomendacijų kūrimą, būtina apžvelgti ištakas, kokia padėtis buvo tarpukario Lietuvoje.

Tarpukario Lietuvoje narkotikais buvo vadinamos svaiginamai veikiančios medžiagos – vaistai, kurie, vartojami mažais kiekiais, veikia raminamai, o nuo didesnio jų kiekio vartotojas

¹ Šiuo atveju kalbama ne tik apie Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normas, kuriose tiesiogiai nurodomos narkotinės medžiagos, bet ir apie nusikaltimus, kuriuos dėl savanaudiškų paskatų daro narkomanai (pvz., vagystės, plėšimai).

apsvaigsta ar gali netekti sąmonės¹ [2, p. 227]. Taip narkotikai buvo apibūdinami tuo laikotarpiu. Jokia kita narkotinių medžiagų sąvoka nebuvo pateikta nei Svaigiųjų vaistų įstatyme, nei kituose istoriniuose šaltiniuose. Ši samprata didelių ginčų ir kritikos nesukėlė. Tačiau toks narkotinių medžiagų apibūdinimas tarpukario Lietuvoje nebuvo tikslus, nes vaistai negalėjo prilygti narkotikams, jų reikšmė ir vaidmuo visuomenės gyvenimui buvo, yra ir bus visiškai skirtingi. Nenorėdama šiame straipsnyje vartoti dviejų skirtingų sąvokų: šiuolaikinės – „narkotinės medžiagos“ ir tarpukario Lietuvos – „svaigieji vaistai“, straipsnyje vartosiu vieną sąvoką – „narkotinės medžiagos“.

Svaigiųjų vaistų (narkotikų) įstatyme [3] buvo nurodytas narkotinių medžiagų sąrašas. Tai buvo, pavyzdžiui: a) opiumo žaliava; b) mediciniškas opiumas; c) morfinas ir jo druskos; d) heroinas ir jo druskos; e) kokaino žaliava; f) kokos lapai; g) kokainas ir jo druskos; h) Indijos kanapės; i) preparatai, kuriuose yra morfino arba heroino, o nuo 1936 m. vidaus reikalų ministro įsakymu [4] narkotinėms medžiagoms buvo prilygintas eteris (anodija).

Lietuvoje labiausiai buvo paplitęs kokainas, opiumas, morfinas, heroinas ir eteris, kurie labai mažais kiekiais (išskyrus eterį) į Lietuvą patekdavo kontrabandos būdu.

Lietuva įsitraukė į kovą su šiais tarptautinio pobūdžio nusikaltimais. Sėkmingam jų tyrimui įtakos turėjo tarptautiniai teisiniai dokumentai. 1912 m. Hagoje buvo priimta tarptautinė konvencija, 1925 m. Ženevoje ji buvo patobulinta. Šios konvencijos nuostatuose atsispindėjo teisinis narkotinių medžiagų gamybos reguliavimas, baudžiamųjų įstatymų sugriežtinimas, taip pat priežiūros sustiprinimas. 1926 m. Berlyne vyko tarptautinis kriminalinės komisijos kongresas (Lietuva buvo šios organizacijos narys). Jo metu svarstytas šis aktualus valstybėms klausimas ir priimta rezoliucija, kurioje numatyta nemažai veiksmų, nukreiptų prieš nelegalius narkotikų platintojus. Taip pat buvo nurodoma, kad turi būti išleisti atitinkami įstatymai, kurie griežtai baustų už narkotinių medžiagų laikymą ir pardavimą be leidimo. Berne [5, p. 453] vyko kongresas. Jo rezoliucijoje buvo siūloma keistis valstybinėmis žiniomis, susijusiomis su slaptų tarptautinių narkotikų kelių išaiškinimu, informacijos teikimu apie asmenis ir metodus persiunčiant narkotines medžiagas, apie jų pakuotės pavyzdžius. 1930 m. Antverpene vyko tarptautinės organizacijos kongresas, kuriame buvo priimta rezoliucija dėl kokaino platinimo, kokaino priežiūra visose valstybėse buvo pavesta policijai, o ne vien sveikatos institucijoms. 1930 m. gruodžio 20 d. mūsų valstybė ratifikavo 1925 m. Ženevos tarptautinę konvenciją, tuo pareikšdama, kad prisideda prie tarptautinio bendradarbiavimo kovojant su opiumu ir į jį panašių narkotinių medžiagų kontrabanda bei jų vartojimu. Remiantis šia tarptautine konvencija, 1931 m. buvo priimtas minėtas Svaigiųjų vaistų įstatymas, kurio nuostatos ir teisės normos turėjo atitikti šią konvenciją.

Išanalizavus tuometinę nusikalstamumo statistiką, matyti, kad nuo 1928 m., kai pasirodė pirmieji statistikos duomenys apie nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis, iki 1938 m. šios rūšies nusikaltimų skaičius gerokai išaugo. Štai ką liudija duomenys: per 1928 m. 11 mėnesių buvo sulaikyta 0,900 gramų kokaino [6, p. 36], per 1933 m. pirmą pusmetį padaryti 3 tokie nusikaltimai, 2 iš jų išaiškinti, sulaikyti 5 vyrai [7], o per 1938 m. nustatyta nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis: a) eteris ir mišiniai su juo (anodija) – 79, išaiškinta – 65; b) visos kitos narkotinės medžiagos – 1571, išaiškinta – 1543 [8]. Kaip matyti iš šių duomenų, narkotinių medžiagų ir su jomis susijusių nusikaltimų skaičius tendencingai didėjo.

Tokius nusikaltimus darydavo: 1. asmenys, nevartojantys jokių narkotinių medžiagų, o siekiantys materialinės naudos; 2. narkomanai, kuriems narkotikai buvo būtini, nes jie jau buvo prie jų pripratę.

Asmenys, tapę narkomanais, būdavo priversti daryti nusikaltimus, nes narkotinėms medžiagoms įsigyti reikėdavo pinigų, todėl narkomanai apgaudinėdavo, vogdavo bei padarydavo ir sunkesnių nusikaltimų, t.y. nužudydavo, padegdavo. Siekdami gauti narkotinių medžiagų, suklastodavo ir padirbinėdavo receptus. Tokie neteisėti veiksmai buvo numatyti Svaigiųjų vaistų įstatymo baudžiamuosiuose nuostatuose (15, 16 str.). Dauguma nusikaltimų narkomanai padarydavo būdami apsvaigę nuo narkotinių medžiagų, tačiau pasitaikė ir toks atvejis, kai vienas narkomanas viešai nusižudė, taip siekdamas perspėti visus kitus, kad ne-

¹ Citatų ir dokumentų kalba netaisyta.

vardotų kokaino [9, p. 14].

Kaip jau pažymėjau, tuometinėje Lietuvoje nelegali narkotinių medžiagų apyvarta buvo tarptautinė, plito kontrabandos keliu. Narkotikų kontrabandininkai pasižymėjo išradingumu – narkotinės medžiagos buvo gabenamos paslėptos įvairiose vietose, pavyzdžiui, kokainas aptiktas storoje laivo virvėje; medinėje invalido kojoje; tualetinio muilo gabaluose išgremžtose duobutėse (jose buvo slepiamas ne tik kokainas, bet ir opijus); cigarečių dėžutėse; medžiaginių gėlių puokštėse (tikrinant kiekvieną jos žiedelį – rasta kokaino tablečių); net moteriškuose aksesuaruose – karoliuose, kosmetinėje pudros dėžutėje, po veidrodėliu gana dažnai buvo galima rasti narkotikų. Vienas žinomiausių būdų slėpti narkotines medžiagas buvo aukšti batukų užkulniai. Tokiais atvejais kertančių Lietuvos valstybės sieną ir kontrabandos gabenimu įtariamų asmenų batai buvo ypač gerai apžiūrimi [10, p. 296].

Kitas nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, padarymo būdas – tai vaistinių ar vaistų sandėlių veikla pažeidžiant nustatytas narkotinių medžiagų saugojimo ar pardavimo bei jų apyvartos registravimo taisykles.

Pagal Svaigiųjų vaistų gaminimo, perdirdimo ir prekybos taisykles [11] leidimai verstis narkotinių medžiagų prekyba buvo išduodami urmo vaistų sandėliams, kurių vedėjai buvo farmacininkai. Urmo vaistų sandėliai, farmacijos chemijos laboratorijos, fabrikai ir vaistinės kasmet Sveikatos departamentui turėjo pateikti ataskaitą (apskaitą), kurioje reikėjo nurodyti, kiek ir kokių narkotinių medžiagų buvo: įvežta iš kitų šalių; išvežta iš Lietuvos; piršta Lietuvoje; parduota Lietuvoje; likę metų pabaigoje. Nors narkotinių medžiagų apyvarta buvo kontroliuojama, pasitaikė atvejų, kai vaistinininkai susigundydavo pasipelninti iš nelegalios narkotikų prekybos. Pavyzdžiui, legaliai pirkdami kokainą, urmo vaistų sandėliai ar vaistinės už 1 kilogramą mokėdavo 1500–2000 litų. Perkantieji be leidimo, t.y. nelegaliai, už tą patį 1 kilogramą kokaino mokėdavo 8500–10 000 litų [5, p. 453]. Toks kainų skirtumas ne vieną urmo vaistų sandėlį ir vaistinę gundė pasipelninti, nes jie galėdavo pasiteisinti, neva, nelegaliai parduotus narkotikus – kokainą – išvogė ar kitokiu būdu jis dingo, ar pamiršo tai pažymėti narkotinių medžiagų apyvartos knygoje. Deja, už tokį „pamiršimą“ buvo baudžiama pagal Baudžiamojo statuto 204 straipsnį, kuriame numatyta bausmė iki 3 mėnesių arešto arba pinigine bausme. Pavyzdžiui, į Lietuvą atvažiudavo iš Latvijos pil. L. I., kuris supirkinėdavo iš atskirų vaistų sandėlių ir vaistinių narkotikus ir juos išveždavo į Latviją. Iš Lietuvos išveždamas narkotikus Lietuvos muitinės darbuotojams ant įvežamų muito kvitų nurodydavo, kad narkotikai įvežti, o vėliau, Latvijos geležinkelių tarnautojų pagalba slaptai praveždavo juos pro Latvijos muitinę. Kitaip tariant į Latviją narkotikai patekdavo be priežiūros, šiam piliečiui daugiausiai narkotinių medžiagų buvo parduota Lietuvos viename urmo vaistų sandėlyje, kuriame ne kartą buvo rastos aplaidžiai vedamos šių medžiagų apskaitos knygos, ir ne kartą šis urmo vaistų sandėlis buvo baustas“ [5, p. 453].

Iki 1936 m. eteris (anodija, dropas) nebuvo pripažinti narkotinėmis medžiagomis ir Lietuvos pasienio tarnyboms tai kėlė didelių rūpesčių, nes jų į Lietuvą buvo gabenama labai dideliais kiekiais. Ten pat pasienio gyventojams ir buvo pardavinėjamas, o šie juo svaiginosi. Tačiau įsigaliojus vidaus reikalų ministro įsakymui [4], kuriame buvo paskelbta, kad eteris ir jo mišiniai pripažįstami narkotinėmis medžiagomis, padėtis labai pasikeitė – sumažėjo šių medžiagų kontrabanda Lietuvos pasienio zonoje ir asmenų, užsiimančių šiais neteisėtais veiksmis, skaičius.

Valstybės, taip pat ir Lietuva, savarankiškai kovoti su nelegalia narkotikų apyvarta negalėjo, todėl jos siekė bendradarbiauti šioje srityje. 1931 m. liepos 1 d. Ženevoje buvo pasirašyta tarptautinė narkotikų gamybos apribojimo ir jų paskirstymo reguliavimo konvencija. Kadangi narkotinių medžiagų gaminimą, perdirdimą ir prekybą prižiūrėjo Sveikatos departamentas, o policija ir muitinės padėjo Sveikatos departamentui šią priežiūrą vykdyti, Sveikatos departamentas turėjo Tautų Sąjungai pranešti tokias žinias apie nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis:

1. Susektų narkotikų pobūdį ir kiekį;
2. Narkotikų kilmę, ženklus ir etiketes;
3. Vietas, per kurias neteisėtos prekybos narkotikai buvo pergabenti;
4. Vietą, iš kurios narkotikai buvo išsiųsti; siuntėjų, siuntimo agentų ar tarpininkų pa-

- vardes; atidavimo saugoti metodus ir pavardes bei adresus gavėjų, jei jie yra žinomi;
5. Kontrabandininkų taikomus metodus bei jų keliavimo kelius ir atskirais atvejais gabenti panaudotų laivų pavadinimus;
 6. Vyriausybių panaudotas priemonės neteisėta prekyba besiverčiančių asmenų (ypač tų, kurie turi leidimus ar licencijas) atžvilgiu, taip pat jiems skiriamas bausmes;
 7. Visas kitas žinias, kurios gali padėti užkirsti kelią neteisėtai narkotinių medžiagų prekybai [12].

Įgyvendinti šias konvencijos nuostatas ir rinkti žinias apie nelegalią narkotikų apyvartą buvo pavesta kriminalinės policijos centrinei įstaigai Kaune [2, p. 231]. Čia buvo pradėti registruoti: a) nusikaltimai, nusikaltėlių ir įtariamųjų pirštų atspaudai, b) fotografijos, c) veikimo būdai bei d) kiti šiai sričiai būdingi požymiai.

Policija, sulaikiusi neteisėtai narkotinėmis medžiagomis prekiaujantį asmenį, turėjo surinkti šias visas žinias ir pranešti Sveikatos departamentui. Šio departamento diagnostikos laboratorija [13] atlikdavo medicinos ir bakteriologinius tyrimus, taip pat ir identifikuodavo narkotines medžiagas. Ši laboratorija turėjo reikiamus įrenginius ir priemones, tyrimus atlikdavo chemikas-vaistininkas, turintis ne mažiau kaip vienerių metų patirtį šioje srityje. Remdamasis jam suteiktais įgaliojimais ir gavęs raštiškus šios diagnostikos laboratorijos tyrimų rezultatus, Sveikatos departamentas iškeldavo teisme bylą. Atliekant narkotinių medžiagų identifikaciją, ne tik buvo nustatoma narkotinių medžiagų rūšis, bet ir apsaugoma nuo lemtingų klaidų policija bei teismai, užkertamas kelias sukčiavimams šioje srityje. Pavyzdžiui, kai baudžiamieji įstatymai buvo pakeisti ir sugriežtintos sankcijos (1932 m.), tam tikri asmenys vietoj kokaino ar kitų narkotikų pradėjo pardavinėti ne narkotines, o visiškai nežalingas medžiagas ir apgaudinėti pirkėjus. Tokie pardavėjai buvo baudžiami maža bausme už apgavystę [2, p. 229].

Tarpukario Lietuvoje pareigūnai, tirdami šio pobūdžio nusikaltimus, susidurdavo su problemomis ir įstatymų spragomis. Viena iš jų – ką daryti su tomis priemonėmis, kuriose buvo gabenamos narkotinės medžiagos. Tokia padėtimi pasinaudodavo kontrabandininkai – atsisakydavo pripažinti, kad tos priemonės yra jų. Šią problemą pareigūnai bandė spręsti taip:

1. jeigu kontrabandos būdu įvežti narkotikai surasti ir sulaikyti su gabenimo priemonėmis, policijos organai bylos medžiagą siunčia Sveikatos departamentui per atitinkamą muitinę. Muitinės pareigūnai bylą išskiria į dvi bylas: byla dėl narkotinių medžiagų kontrabandos siunčiama į Sveikatos departamentą, o narkotinių medžiagų gabenimo priemonių klausimą sprendžia pati muitinė;
2. jeigu narkotinės medžiagos surandamos ir sulaikomos be gabenimo priemonių, dėl jų nelegalaus įvežimo, išvežimo, jų pirkimo, pardavimo ar laikymo, byla siunčiama tiesiog Sveikatos departamentui [14, p. 399].

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad Sveikatos departamentas šių nusikaltimų tyrimui skyrė daug dėmesio, glaudžiai bendradarbiavo ir su policijos, ir su muitinės institucijomis.

Policijos pareigūnai, rinkdami medžiagą bylai iškelti ir tirdami šio pobūdžio nusikaltimus, galėjo atlikti revizijas įmonės patalpose, kuriose buvo gaminamos, perdirbamos, laikomos ir pardavinėjamos narkotinės medžiagos, bei firmų ar atskirų asmenų sandėliuose.

Dar viena įdomi detalė, kurią galima būtų susieti su nūdienu: surastos narkotinės medžiagos būdavo konfiskuojamos ir perduodamos Sveikatos departamentui, o teismui patvirtinus konfiskaciją, Sveikatos departamentas narkotines medžiagas perduodavo iš varžytynių arba susitarimo būdu su įstaigomis ar asmenimis, kurie turėjo teisę pirkti šias medžiagas [11].

Išvados

1. Tiriant ir atskleidžiant šios rūšies nusikaltimus, didelę reikšmę turėjo tarptautinis valstybių bendradarbiavimas ir pasikeitimas visapusiška informacija.
2. Teisėsaugos institucijų veikla pasižymėjo tam tikromis specifinėmis funkcijomis ir bendradarbiavimo formomis: policijos ir muitinės pareigūnai rinkdavo visą medžiagą, tirdavo

nusikaltimą, o Sveikatos departamentas (Vidaus reikalų ministerijos padalinys), remdamasis surinkta informacija apie padarytą nusikaltimą, susijusį su narkotinėmis medžiagomis, iškel-davo bylą teisme.

3. Lietuvoje buvo kuriami šios nusikaltimų rūšies tyrimo metodikos pamatai – tam tikrų techninių priemonių panaudojimo, kriminalistinių rekomendacijų sistema.

□ □ □

LITERATŪRA

1. **Ataskaita** apie nusikaltimus, padarytus Lietuvos Respublikoje per 2000 m. 10 mėn. // Nusikals-tamumo prevencijos Lietuvoje centro kriminologinė atskaita. www.nplc.lt
2. **Pamataitis P.** Narkotikai // Kova su piktu radijo bangomis. 1938.
3. **Svaigiųjų** vaistų įstatymas // Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 362/2471.
4. **Vidaus** reikalų ministerio įsakymas // Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 549/3824.
5. **Tarptautinė** kova su nelegaliu narkotikų vartojimu // Policija. 1930. Nr. 23.
6. **Statistikos** žinios (be Klaipėdos krašto) // Policija. 1929. Nr. 3.
7. **Statistikos** žinios (be Klaipėdos krašto) // Policija. 1933. Nr. 21.
8. **Statistikos** žinios (be Klaipėdos krašto) // Kriminalisto žinynas. 1939.
9. **Kokainas** pražudė jauną žmogų // Policija. 1928. Nr. 8.
10. **K. Šis tas** apie narkotikų ir spirito kontrabandą // Policija. 1932. Nr. 17.
11. **Svaigiųjų** vaistų gaminimo, perdirbimo ir prekybos taisyklės // Vyriausybės žinios. 1932. Nr. 381/2631.
12. **Policijos** departamento aplinkraščių sąvadas. 1937.
13. **Diagnostikos** laboratorijos taisyklės // Vyriausybės žinios. 1939. Nr. 666/4897.
14. **Jakobas A.** Kontrabanda ir svaigieji vaistai // Policija. 1936. Nr. 21.
15. **Jakobas A.** Svaigiųjų vaistų (narkotikų) įstatymas // Policija. 1931. Nr. 16.
16. **Jakobas A.** Svaigiųjų vaistų kontrolė // Policija. 1931. Nr. 4.

□ □ □

***General characteristic of narcotic drugs investigation a crime
of this type in Pre–War Lithuania***

E. Latauskienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

This publication is devoted for questions of disclosing, investigation a crime narcotic drugs in Pre–War Lithuania.

In this period the most popular way of fulfilment of a crime was contraband. The author of the publication discusses the characteristic of drugs, illegal transportation and ways of masking of drugs, analyses police officers and investigators activity in fighting with crimes of this type.

The author of the publication concludes, that in Pre–War Lithuania the technique of investigation a crime narcotic drugs was formed.

